

Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on Military History, Historical Development, Authors and Readers

Ahmet ÖZCAN¹

Araştırma Makalesi

¹ Prof.Dr. - Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

ORCID: [0000-0002-6264-5977](https://orcid.org/0000-0002-6264-5977)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet ÖZCAN

E-posta/E-mail:

kitapcigezgin@yahoo.com

Geliş tarihi/Received:

05 Mart 2020

Revizyon talebi/Revision

Requested:

17 Nisan 2020

Son revizyon /Last revision:

21 Nisan 2020

Kabul tarihi/Accepted:

26 Nisan 2020

Atıf/Citation:

Özcan, Ahmet. "Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020): 3-23.

Özet

Tarihin akademik bir disiplin olmasından önce, eski harplerin yazılması ve öğretilmesinin anlamı, insanların diğer eylemlerinin yazılıp öğretilmesinin anlamından pek de farklı değildi. Tarihin akademik disipline dönüşmesi sürecinde, ona sorulan ne olduğu veya ne işe yaradığı gibi sorular, askeri tarih ve harp tarihi için de geçerli olmuştur. Bu doğrultuda makalemizin amacı askeri tarihyazımının, genel tarih yazımının gelişim süreciyle ilişkisi, geleneksel ve modern popüler eserlerin ve askeri tarih okurunun bir bütün halinde düşünülerek ortaya konulmasıyla anlam kazanacağına dikkat çekmektir. Batı dünyası ve Türkiye'deki örnekler üzerinden ele alınan makalemiz bir deneme niteliğindedir. Makale, özellikle erken dönem çok bilinen eserler ve dönüm noktaları üzerinden kurgulanmıştır. Askeri tarih yazımının ne olduğu üzerine yazılanlar gün geçtikçe artsa da bizim ön kabulümüz her şeyden önce askeri tarihin tarih yazımının bir parçası olduğu ve onun yaşadığı süreçlerle paralel değişim gösterdiği yönündedir. Askeri tarih yazımının gelişimi, ancak bir bütün olarak üretici ve tüketicileriyle beraber popüler tarih yazımı da dikkate alınarak anlaşılabilir. Bu makalede seçilen başlıklar bu çerçeveyi dikkate almıştır

Anahtar Kelimeler: tarihyazımı, askeri tarih, harp tarihi, popüler tarih, sözlü ve yazılı gelenek

Abstract

Before history became an academic discipline, the meaning of writing and teaching ancient wars was not much different from the meaning of writing and teaching other actions of people. In the process of transforming history into academic discipline, questions such as what it was asked or what it did were valid for military history and war history. In this respect, the aim of our article is to draw attention to the fact that the relationship between military historiography and the development process of general historiography will gain meaning by considering the traditional and modern popular works and the military history reader as a whole. Our article discussed through examples in the Western world and Turkey is a tentative. The article has been constructed especially on the early known works and milestones. Although the writings on what military historiography is increasing day by day, our preliminary acceptance is above all that military history is a part of historiography and changes in parallel with the processes it has experienced. The development of military historiography can only be understood by considering popular historiography with its manufacturers and consumers as a whole. The titles selected in this article took this framework into account

Key Words: historiography, military history, history of warfare, popular history, oral and written tradition

GİRİŞ

Askeri tarihi yeniden düşünmenin kayda değer sonuçlarının başında askeri tarihin, askerlerin resmî, popüler tarihçilerinse hamaset yüklü ve edebiyatla iç içe geçmiş üsluplarından farklı olarak akademisyenlerin de dâhil olduğu paylaşılabilir bir alana dönüşmesi gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Dünya tarihinde neredeyse bütün ülkeler sınır, bölge ve küresel ölçekli savaşların sürekliliği içinde olmuşlardır. Bu süreçte savaş adeta bir diplomasi olarak görünürken, tarih yazımının başlıca konusu olan askeri faaliyetler, asker ve sivil tarihçilerin ortak ilgi alanıdır. 19'uncu yüzyıl başlarından itibaren tarihin akademik bir disipline dönüştüğü süreçte, kurumsal yapıya girmeye başlayan askeri tarihçilik, özellikle harp odaklı çalışmalarda sivil tarihçilerin müdahalesini yadsımaya başlamıştır. Akademik bir disipline dönüşmesiyle tarih akademik kurumlara, harbe odaklanmış askeri tarih ise askeri kurumların dar alanına sığdırılmıştır. Böylece Milliyetçiliğin hız kazandığı bu süreçte, ulusal ve askeri tarih kurumlarının dışında basın yayın organları vasıtasıyla popüler tarih ayrı bir üs bölgesi haline gelirken gazeteci, yazar, edebiyatçı görünümü popüler tarihçilerin toplumsal hâkimiyetinin öne açılmıştır. Aynı dönemde kitle eğitimi mecburi hale gelmiş, tarih öğretimi ulusal bağlılık ve iyi vatandaş, harp tarihi ise iyi subay yetiştirmenin temel öğretisi olmuştur.

Tarihin akademik bir disiplin olmasından önce eski harplerin yazılması ve öğretilmesinin anlamı insanların diğer eylemlerinin yazılıp öğretilmesinin anlamından pek farklı değildi. Tarihin akademik disipline dönüşmesi ona sorulan ne olduğu veya ne işe yaradığı gibi sorular askeri tarih ve harp tarihi için de geçerliydi. Cevap arayışları, tarihini yazma konusunda nicelik ve niteliği tartışmalı ve dünyadaki gelişmelerle taklit mesabesinde kalmaya elverişli bir ülke de bile taklit edilen Batının düşünsel birikimine bağlı olarak ortaya çıktı. Kendi literatürünün birçok ürününü farklı nedenlerle bilinçli veya bilinçsiz görmezlikten gelerek yazılan spekülasyonlu değerlendirmelerin arttığı bu ülkenin Türkiye olduğu aşikârdır.

Bu makalede, genel tarih eserleri, savaşlara dair tarihler ve bunların devlet adamları ile askerlere nasihat, tecrübe aktarımı, gazilere ve gazi adaylarına faydalı bilgi sunumu özelliği taşıyan yazımından modern tarihyazımına dönüşmesine kadar olan süreç, ana hatlarıyla ele alınacaktır. Bu süreçte askeri tarihçilik modern tarihçiliğin doğuşuyla birlikte kendine farklı bir yer ararken, onun genel tarih yazımını değişime zorlayan nedenlerle benzer bir değişim sürecinden geçtiği söylenebilir. Kitle ordularını oluşturan mecburi askerlik sistemi ordunun toplumsal bağlarını ve bu da özellikle popüler askeri tarihyazımını güçlendirmişti.

II. Dünya Savaşı sonra profesyonel orduların yükselişi, ordunun kitleyle yükümlülük üzerinden kurduğu mecburi bağın duygusal alanını azaltmıştır. Kitlesele ölüm, travmalar, ekonomik kayıplar, düşman algısının değişimi, savaşın soğuk savaş adıyla savunma sanayine odaklı, görünmeyen bir savaşa dönüşmesi, ideolojik boyutların öne çıkması, psikolojik harp ve propagandanın savaşın mecburiyetleri arasına girmesi, ideal insanlık arayışı, orduların savaş meydanından teorik alana çekilmesini hızlandırmıştır. Teknik düzeyde yazan meslek mensupları ve popüler tarihçilerin hâkimiyet alanı bu süreçteki gelişmeler karşısında nispeten azalırken, Dünyayı bu derecede çok yönlü etkileyen savaş olgusu akademik ilgiyi artırmıştır. Bunun sonucunda askeri okullar dışında üniversitelerde askeri tarih adıyla yeni dersler ve ilgili birimler ortaya çıkmıştır. Kitle okuryazarlığı, yayıncılık ve yayınların yaygınlaşması türlere göre okur grupları oluştururken, askeri tarih bilgisinin tüketicisi çoğalmış, bu durumun askeri tarih yazımında nicelik ve niteliğe dönük olumlu etkisi görülmüştür.

Makalemizin amacı askeri tarihyazımının, genel tarih yazımının gelişim süreciyle ilişkisi, geleneksel ve modern popüler eserlerin bu süreçteki yeri ve askeri tarih okurunun bir bütün halinde düşünülerek yazılmasıyla anlam kazanacağına dikkat çekmektir. Kısmen Batı dünyası ve Türkiye'deki örnekler üzerinden ele alınan makalemiz bir deneme niteliğindedir. Dolayısıyla haklı tenkit ve tekliflere açıktır. Makale, özellikle erken dönemler çok bilinen eserler ve dönüm noktaları üzerinden kurgulanmıştır. Şüphesiz her bir başlığın altında daha çok şey yazılabilir ve örnekler artırılabilir. Batı dışı Dünya ve Türkçe külliyatı oluşturan Osmanlı literatürünün modern askeri tarih düşüncesiyle henüz yeterince incelendiği söylenemez. Askeri tarih yazımının ne olduğu üzerine yazılanlar gün geçtikçe artsa da bizim ön kabulümüz her şeyden önce askeri tarihin tarih yazımının bir parçası olduğu ve onun yaşadığı süreçlerle paralel değişim gösterdiği yönündedir. Askeri tarih yazımının gelişimi, üretici ve tüketicileriyle beraber popüler tarih yazımı dikkate alınmaksızın bir bütün olarak anlaşılabilir. Bu makalede seçilen başlıklar bu çerçeveyi dikkate almıştır.

TARİHYAZIMI VE ASKERİ TARİHYAZIMI

Tarihin yazımı ve öğretimi insanı yaşadığı zamana ve yaşayacaklarına hazırlayan bilgi türlerinin bir cüzüdür. Yazılı kültür öncesinde efsanenin gördüğü işlev yazılı kayıtların ortaya çıkışıyla birlikte tarihe yüklenmiştir.¹ Harp tarihi genel tarihin içinde spesifik bir olgunun görünümü olarak düşünüldüğünde harplerin yazımı ve tarih olarak okunması da harbe hazırlığın farklı bir parçasıdır. Yaşanmışlar üzerinden muhtemel yaşanabileceklere dair fayda gözetilen bir çıkarımı sağlaması kadar, özellikle askerlerin ve devlet adamlarına entelektüel katkı sağlamanın yollarından biridir.² Muharebe alanın dışında başlayan harbe hazırlık ve gidiş ile harp sonrası gelişmeler birbiriyle bağlantılı bir sürece dahildir. Dolayısıyla harp, zihinlerde oluşturduğu “hayat ve ölüm” arasındaki vurgusuyla kendini gösteren askerler, birlikler, taktik, strateji, teçhizat, şiddet, firar, yaralanma ve ölümü gösteren manzaranın ötesinde siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel alanı etkileyen kapsamlı bir oluş sürecidir.

Doğrudan harbe odaklanmış eski harp tarihi kavramı ve yazımı, Dünya savaşlarıyla görülen topyekun savunma biçimleri doğduğunda daha spesifik bir alanla ilişkilendirilirken, askeri tarih kavramı bu savaşların siyasal ve toplumsal sonuçlarıyla, savaş ve savaşanlar merkezinde oluşan süreci de kapsayacak şekilde dönüşecektir. Bu dönüşümle askeri tarih, harp tarihi yazımını içine alacak şekilde genişlemiştir.³ Tarih yazımının gelişimini konu alan çalışmalar Batı merkezli tarihyazımı geleneğinin bir parçası olarak Eski Yunan'dan başlattıkları ve Avrupa'daki örneklerle güçlendirdikleri bir anlatıyı seçmişlerdir.⁴ Türklerin yeterince dikkate alınmadığı bu durum doğal olarak askeri tarihyazımı için de geçerlidir. Elbette bunda Türkiye'deki araştırmaların yetersizliği de etkili olmuştur.

¹ Ayhan Bıçak, *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2004), 74-90.

² B.H.Liddell Hart, *Strateji-Dolaylı Tutum*, çeviren. Cemal Enginsoy (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002), 1-4; Orhan Ergüder, *Harp Tarihi*, (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1959), 6-9; Memduh Tağmaç, *Harp Tarihi Notları*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953); Suphi Acar, *Harp Tarihi*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953), 3-9.

³ Yücel Aktar, “Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983), 2-3.

⁴ E.Breisach, *Tarih Yazımı*, çeviren. Hülya Kocaoluk, 3. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018); Harry Elmer Barnes, *A History of Historical Writing*, Second Revised Edition, (Newyork: Dover Publications, 1962).

Askeri tarih yazımını tarih yazımından ayırmak ne derece doğrudur?⁵ Bu soru ancak profesyonelleşmenin olduğu bir dönemde kurumsal ihtiyaçlara dönük yapılan ayrışma üzerinden ele alınabilir. Askeri tarihle ilgili yayınların artışı bu alanın bir disipline dönüşme eğilimi ve bunda sivillerin askerlerden daha arzulu arayışı, bir problem olarak askeri tarihçiliğin sorunlarını da dile getirdikleri metinleri ortaya çıkarmıştır. Bu metinler Türkiye'deki gelişimi Batıdaki sürece göre açıklarken, genellikle askeri tarih yazımını yeterince ilişkilendirmedikleri tarihyazımı perspektifinin dışında değerlendirmişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi gözden kaçmaması gereken tarihyazımının akademik niteliğe bürünmesi süreciyle, kurumsal tarihlerin yazılmaya başlanmasının birbirine paralel gelişimidir. Mesela, askeri tarihçiliğinin askerlerin tekelinde uzun bir süre kalması ve askeri tarihi ilgilendirecek konuların popüler tarihçilerle askerler arasında paylaşılmış olması, Batı dünyası ve Türkiye'deki durumla benzerlik göstermektedir.⁶

Bu durum sadece askeri tarih alanıyla ilgili değildir. Hukuk tarihinin hukukçuların, tıp veya sağlık tarihinin hekimlerin özerk bölgesine dönüştüğü gerçeği veya kolluk tarihi çalışmalarının mülkiye veya kolluk mensuplarına ayrılmış bir alan olması, ya da zirai kurumlar tarihinin bu meslek memurlarına ilişkili olduğu gerçeği genellikle ihmal edilmiştir. Benzer şekilde eğitim tarihi büyük ölçüde eğitimcilerin işi olmuştur. Hatta siyasi tarih alanı alt disipline dönüşerek Siyasal Bilgiler Fakültelerinin tekeline indirgenmiştir.⁷

Tarihçi sıfatına haiz olanlar uzun bir süre devlet ve onun etrafındaki biyografik şekillenme, politik pratikler, anlaşmalar ve savaşlar gibi şeylerin bütününe dönük konularla meşgul olmuşlardı. Meslek ve kurum tarihlerinin yazılmasında meslek mensuplarının önceliğinin haklı nedenleri olabilir, fakat varoluşunu toplumsal ve siyasi alanda gerçekleştiren kurumların tarihini, varoluşunu gerçekleştirdikleri bu yapılarla ilgili olarak araştırılmasının diğerlerine göre müsaitliği unutulmamalıdır.

Toplumsal alanla ilişkisi kitlesel nitelikte olan “sağlık, eğitim, savunma ve güvenlik” gibi hizmetleri sunan kurumların bilimsel disiplinlerin kendi mecrasında kurgulanacak tarihinden daha büyük bir araştırma alanına sahip ve farklı disiplinlerin müdahalesine açık olduğu açıktır. Sosyoloji, felsefe, matematik, kimya, arkeoloji ve antropoloji” gibi disiplinlerin tarihi bu disiplinin mensuplarına dönük bilginin peşindedir ve üretilen bilgi mesleki entelektüellik ve uygulamada bazı melekelerin uyanmasına katkıda bulunabilir. Tarih yazmada meslek taassubu ancak burada haklı bir neden olarak gösterilebilir. Felsefenin toplumsal işlevinin insani görünümleri, bir şehit töreninin toplumsal anlamıyla benzer bir şekilde görünmez. Felsefe gibi sofistike disiplinlerin varoluşu, toplumsal alanı kapsayan kamu hizmetleri pratiğinde tam olarak bulunamaz.

Askeri tarih, daha spesifik bir alan olarak Harp Tarihine indirgendiğinde askeri okullarda ders ve kendi resmi kurumsallığı içinde araştırma konusu olmasından da beklenen diğerleriyle benzerdir. Daha önce bahsedildiği gibi öğretim sürecinde arzu edilen entelektüel kapasitenin artışı bunun fiili durumlara yansımalarıdır. Elbette genç bir subayın göçebelerin savaş düzenini öğrenmesinin terörist bir grubun pususuna düştüğünde pratik bir faydasını görmesi mümkün değildir, fakat pusu kavram olarak zamanla değişmeyen benzer bir olguya tekabül eder; gizlilik,

⁵ Bu tartışma için bkz. Şerafettin Turan, Askeri Tarih'in “Tarih” İçindeki Yeri, *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983), 11-25.

⁶ Bkz. Antulio J. Echevarria II, “Heroic History and Vicarious War: Nineteenth-Century German Military History Writing, *The Historian* 59, no. 3 (Spring 1997), 573-589.

⁷ Benzer bir yorum için bkz. Turan, agm, 11.

baskın, sabır ve sürat gibi temel prensipler sabit kalmak kaydıyla, uygulama biçimi değişmiştir. Bir tıp öğrencisinin İbni Sina'nın tedavi yöntemlerini bilmesinin günümüzdeki bir hastaya uygulamasının pratikte bir karşılığı olmamasına rağmen onun öğretiminin ne anlamı vardır? Bu sorular bütünüyle tarih bilmenin ve öğretiminin faydasının ne olduğu üzerinde düşümlenir.

Tarihsel bir pusunun veya tedavinin öğretilmesinden beklenen entelektüel kapasitenin yükseltilmesidir. Bu da nihayetinde bir fayda elde etmedir. Ancak bu fayda beklentisinin karşılanması için uygulanacak öğretim yöntemi hakkında ayrıca düşünülmelidir. Daha önce belirttiğimiz gibi varlık nedenin ötesinde icra alanı, toplumla iç içe geçmiş bir kurumun meslek pratiklerine sığdıramayacak boyutlarda ele alınmaya ihtiyaç duymaktadır. Bunun bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanması oldukça teknik bir ihtiyaç olan Harp Tarihinin sınırları dışında bir askeri tarih anlayışı doğururken, onu genel tarih yazımının içinde bir alt disiplin olmaktan ziyade, kapsam alanının genişlemesiyle farklı bir disiplin arayışına sürüklemiştir.

Tarih ve Harplerin Yazımı

Harp, sözlük anlamıyla iki veya daha çok topluluk arasındaki rekabetin çok yönlü ve ölümcül sonuçları olan etkileşimi olarak görünmektedir. Teorisyenlerin açıklamalarında savaş sadece savaşlar, ordular, halklar, milletler, devletler değil savaşın vuku bulduğu coğrafyanın da dâhil olduğu bütünü gösterir. Modern çağda savaşla ilgili coğrafya, kara ve denizlerden sonra havayı da içine alacak şekilde büyürken, coğrafya ve amaç geleneksel kutsallık sürekliliğini ideolojik formülasyonla siyasallaştırarak dinamik tutmuştur. Günümüzde ayrı bir araştırma alanı olarak akademik ve popüler tarihçilerin, ilgisini büyük ölçüde çeken Askeri tarih çalışmaları, harbe giden yol, hareket ve barışla açıklanan harp olgusuyla yetinmemekte, orduların organizasyonu, askerlerin eğitimi, silahları, lojistik hizmetleri, barış zamanında ordu, ordu siyaset, ordu millet, askeri yayınlar, sosyal, ekonomik, kültürel vb. bir çok konuyla ilgilenmektedir.⁸

Askeri tarih olarak değerlendirilebilecek eserlerin ilk örneklerinde özellikle harp sürecine odaklanılmışken, II. Dünya Savaşı'ndan sonra askeri tarih savaş ve orduların hayatın diğer alanlarıyla etkileşimini de inceleyen “yeni askeri tarih” düşüncesiyle çok kapsamlı bir safhaya girmiştir.⁹ Bu safhada akademik tarihçiliğin sosyal bilimlerle diyalog kapılarının açılmış olması¹⁰ askeri tarihçiliğe sivil ilginin artması bakımından etkili olmuştur. Eskiden savaşların siyasal ve toplumsal etkisi genel tarih yazarların kitapları içerisinde bir şekilde yer alır, fakat anlatının hareket merkezi hükümdar ve devlet noktayı nazarından olurdu.¹¹

Askeri tarihin harp tarihinden daha büyük bir alanı kapsamaması sadece kavramsal anlamlarında değil pratikte de görülmektedir. Harp tarihi ‘operasyonel’ olanı ele alırken Askeri tarih onu da kapsayan bir üst alan olarak genişlemiştir. “Yeni askeri tarih” anlayışı savaş ve savaşın etrafında oluşan bütün unsurlara dikkat etmektedir. Böylece, orduları merkeze alarak çok yönlü incelemenin önünü açan yeni askeri tarih anlayışının hareket alanı birçok disiplinle diyalog halinde

⁸ Gültekin Yıldız, “Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefi Bir Askeri Tarihe Doğru: Türkiye’de Askeri Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, içinde *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni İmkânlar*, ed. Cevat Akşin ve Gültekin Yıldız, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 5-6; Robert M. Citino, “Military Histories Old and New: A Reintroduction” *The American Historical Review* 112, no. 4 (Oct., 2007), 1070-1071.

⁹ Yıldız, agm; Citino, agm, 1071

¹⁰ Bkz. Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çeviren. Mete Tunçay, 6. Baskı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014).

¹¹ Turan, agm, 11.

genişlemiştir.¹² Bu hareket alanında kültürel etki ve savaşın edebiyata, sanata yansması da kendine yer bulmuştur. Harp Edebiyatı adıyla ayrı bir alan açma girişimi henüz edebiyatçıların memnun olduğu bir girişim olarak görünmemektedir, fakat harp ve edebiyat bağlantılı incelemelerin oluşturduğu dikkat çeken bir literatür olduğu görmezlikten gelinemez.¹³ 20.yüzyılın ikinci yarısında askeri tarihyazımındaki gelişmeleri destekleyecek “savaş çalışmaları” adıyla yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde bir alt alan olarak gelişmeye başlayan savaş çalışmaları, askeri tarihin imkanlarından yararlanarak aktüel gelişmeler ve muhtemel gelecek hakkında düşünsel bir zemin oluşturmuştur.¹⁴

Yazılı ve Sözlü Geleneklerin Yansıması

Teolojik kaynaklar, Habil ile Kabil’in hikâyesiyle Dünya’da alet kullanarak öldürmenin ilk örneğini verirler.¹⁵ Bu, taşın silah olarak ilk kullanılışını gösteren bilgidir; fakat taş bir silah olarak henüz fiziki bir hesaplamanın konusu olmamıştır. Prehistorik kaynakların kullanımıyla ilk insan topluluklarının sürekli teyakkuz haline dair birçok metin üretilmiştir. Bu metinler bize insanın insanla ve tabiatla savaşının en erken çağlara kadar uzandığını göstermektedir.¹⁶ Bu mücadelelerde elde edilen tecrübenin aktarımının yeni savaş pratikleri üretimine katkı sağlayan bir işlevi vardı.

Yazı öncesi halklarda halkın kolektif bilincini oluşturan sözlü anlatının yazılı metinlere dönüşmesi ve savaşın temel hedefinin rakip karşısında üstünlük üzerine kurulması kahraman tipin doğuşunu etkileyecektir.¹⁷ Bugün dahi savaşçı yetiştirilmesinde didaktik yöntem, rasyonelliğin temel alınmış olduğu sistemde bir şekilde yerini muhafaza edecek zemin bulmaktadır. Didaktik yöntemin teorik eğitimde kısmen, uygulama alanlarında ise daha geniş bir yer edindiği görülmektedir. Çocukluğun oyunlarla kurulan gündeminde, özellikle erkekler için güçlü kahraman imgesi eski çağlardan beri değişmemiştir. Modern toplumlarda efsane ve destanlarla dile getirilen olağanüstü kahraman yerini, çağın şartlarıyla uyumlu mesleklerin içinde, teknolojik gücü organize edebilen ve onu bireysel olarak kullanabilen kahraman tipine bırakacaktır.¹⁸

Askeri tarihin ilk kaynakları savaşanlardan geriye kalan kahraman merkezli sözlü anlatılardır. Birçok anlatının zamanla birbirine eklenmesiyle sonraki nesillere aktarılacak daha büyük kahraman tipi ve onun etrafında oluşan destansı metinler bu anlatılarla oluşacaktır. Mesela Battal Gazi bu tür için yaygın bir örnektir.¹⁹ Sözlü edebiyatın ifade biçimini rafine bir şekilde barındıran şiir, halk müziği destan içinden çıktığı toplumu geçmişle gelecek arasında güvenle bir arada tutacaktır.

¹² Citino, agm, 1071; Aktar, *age*, 2-3.

¹³ Bkz. Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004); Fatih Sona, *Osmanlı Şairlerinin Dilinde Fetihler-Zaferler*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019).

¹⁴ Öner Akgül, “Bilimsel Yöntemlerle Savaşın Nedenlerini Açıklama Yolu Olarak Savaş Çalışmaları Disiplini” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12, no. 3 (2016): 1-34.

¹⁵ Habil ve Kabil için bkz. *İslam Ansiklopedisi*, “Habil ve Kabil maddesi” <https://islamansiklopedisi.org.tr/habil-ve-kabil> Erişim: 09.04.2020.

¹⁶ Bkz. V. Diakov ve S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi I- (Orta Doğu, Uzak Doğu, Eski Yunan)*, çeviren. Özdemir İnce (İstanbul: Yordam Kitap, 2008): 22-23; John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, çeviren. Füsün Doruker, (İstanbul: Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, 1995), 129-137; Michael S. Neilberg, *Dünya Tarihinde Savaş*, çeviren. Mehmet Tanju Akad, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 10.

¹⁷ Lord Raglan, “Geleneksel Kahraman”, çeviren. Metin Ekici, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, hazırlayanlar. Metin Ekici, M.Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Gülin Öğüt Eker, (Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003), 277-303.

¹⁸ Mehmet Elban, “Tarih Düşüncesinde ve Eğitiminde Kahramanlar/Büyük Adamların Rolü” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11, no. 22 (2018): 109.

¹⁹ Ahmet Özcan, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 46-63.

Edebiyatın türleri içinde yer bulan sözlü gelenek savaşı yansıtmaya biçimiyle gerçekliğin dışına taşımış olsa da maksadın hâsıl olacağı öğretiler geleceğe taşınabilir sözlere sığdırılmıştır.²⁰

Sözlü gelenek yazıya dökülüp zamanımıza kadar geldiğinde farklı disiplinlerin analiz yöntemiyle, görünen veya gösterenin ötesinde bir anlam içerdikleri, gerçekliğe dair birçok bilgiyi sakladıkları anlaşılmıştır.²¹ Ayrıca bu metinler görünen yüzüyle bile savaş biçimi, savaşçı tipi ve teşkilatlanma konusunda ilk görünüşleriyle açıkça anlaşılır veri sunabilmektedir. Gerçeküstü veya mübalağalı hikâyelerle örülmüş bu kaynaklar uzun bir süre, tarih disiplininin gittikçe sınırlanan pozitif bilime benzeme arzusuyla tarih yazımının dışına çıkarılmaya çalışılmıştır. Tarih yazımındaki yeni paradigmlar, disiplinler arası yaklaşımlar, edebiyat, antropoloji, halkbilimi yöntemleri bunlardan kullanılabilir veri çıkarmaktadır. Mesela “Kırmızı Başlıklı Kız”ın bildiğimiz “Kırmızı Başlıklı Kız” olmadığını gösteren analizleri doğuracaktır.²²

Sözlü anlatı formlarının işlevi yazılı metinlerin artışıyla tamamen ortadan kalkmamış, hatta modern ordular da tahkiyeli metinlere, menkıbeye, şiire, nutuklara kahraman odaklı anlatıyı kullanmaya devam etmişlerdir.²³ Görsel malzeme, fotoğraflar, resimler, albümler, anıtlar, dağı taşı kaplayan yazılar filmler, belgeseller, diziler ve internet geleneksel sözlü formların anlatısının yerini alacak popülerliğe sahip olmuştur. Böylelikle insanın geçmişle kurduğu diyalog ve tecrübenin gündelik ihtiyaçlara fayda sağlama beklentisi farklı kaynak biçimleri üzerinden yaşamaya devam etmektedir. Bu durum popüler askeri tarih kavramı üzerinden ayrıca incelemeye geçecek zenginliğe sahiptir.

Modern tarih yazımının edebi formların dışına çıkan, rasyonaliteye dikkat eden anlatısı modernliğin şartı olarak insanın eğitiminde kullanılmıştır. Askeri tarihe yansımada akli merkeze yerleştirmesi ve askerliğin buna hazırlığını gösteren mühendisliğe dönüşmesi etkili olmuştur. Oysa mancınık ve kuşatma ilişkisi de devrin şartlarına göre oldukça akılcı olmalıdır, fakat mancınının harpteki işlevinin bir anlatıya dönüştüğünde zamanın ruhuna uygun insan tipini gözetmesi gerekir. Bu durumda edebiyatla insan arasındaki güçlü bağın imkanları kullanılır. Günümüzde dahi mühendislik dili, öğretim pratiklerini elde edecek bir döngüyü sağlasa da insanı ve zamanını bugünle ilişkisi konusunda anlatacak yeterli güce sahip olmadığından geçmişi ancak bir tahkiye üzerinden bugüne taşıyabilmektedir.

Çok eski çağlardan bir komutanın attığı nutuk bu çağın insanında, onu yaşarken dinleyenlere benzer bir duygulanma oluşturabilir. Mesela, Malazgirt’te Alpaslan görüntüsü destansı bir nutuk ve kefenle biçimlenmiş anlamlı bir kıyafet gösterisiyle ortaya çıkarken ulusal bilinç ağıyla günümüz insanında dramatik bir gerilim yaratmaya devam etmektedir. Marşlar, şiirler, şarkılar tarihsel savaşçıyla bugünkü savaşçının ruhuna gıda olarak sunulmakta kolektif bilincin yapı taşlarını

²⁰ Sencer Tonguç, *Epikten Romansa*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988): 27-28; Antal Szerb, *Dünya Yazın Tarihi*, çeviren. Vural Yıldırım, (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2008): 159-166; Beverley Southgate, *Tarih: Ne ve Neden*, çeviren. Çağdaş Dizdar, (Ankara: Phonix Yayınevi, 2012), 34-36.

²¹ Bıçak, *age*, 63-64.

²² Darnton’un Kırmızı Başlıklı Kız ilgili yorumları örnek olarak verilebilir, Robert Darnton, *Büyük Kedi Katliamı*, çeviren. Mustafa Yılmaz, 2. Baskı (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017), 21-85.

²³ *Kahramanlık Menkıbeleri*, (İstanbul: Kara Kuvvetleri Yayınları, 1954); *Savaş Menkıbeleri Dergisi, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yiğitlikler Serisi, No:2*, (Ankara: Gnkur. Basımevi, 1973).

dizmektedir. Erken çağın zafer anıtları, kitabeleri, şehitlikleri zamana uyarlanmış şekilleriyle devam ederken, düşmandan ele geçirilen ganimetler müzeler vasıtasıyla paylaşılmaya devam edecektir.²⁴

Tarihyazımının doğmasında devlet, hükümdar ve hanedanın meşruiyetine temel arayışı etkili olmuştur. Hükümdarla özdeşleşen devlet inançla iç içe geçmiş olan tarihin gölgesinde anlamlı bir varoluşa dönüşecektir. Halkın desteği ve bunun muhafazası, rakiplere korku salan meydan okumanın ve propagandanın kayıtları, askerin moral ve motivasyonunun sağlanması tarihçi ve tarih metnine verilmiş kutsal bir görev gibidir. Propaganda için malzeme hazırlanmıştır. Dışa ve içe dönük hizmetini sunabilmesi için propagandayı kullananlar tarihin tahrif edilmesinden çekinmezler.²⁵

En erken çağlardan beri bütün toplumlarda hükümdarı ve onun başarılarını yüceltme geleneği görünmektedir. Bu gelenek gelecek nesillerin geçmişle rabitasını kuran kültürel pratiktir. İlkini Orhun Abidelerinde gördüğümüz örneğiyle Türklerde devlet kurduklarında hakan, geleneksel savaşçı göstergelerinden olan balballardan daha etkili, tarih sahnesindeki rolünü gösteren kitabeler dikilmiştir. Bilge Kağan'ın halkıyla diyalogunda kullandığı cümleler bugün dahi milliyetçiliğin hâkim olduğu ulusal tarih yazımı ve tüketicileri için kullanılabilir niteliktedir.²⁶ Tarihyazımı ve edebiyat asırlar boyunca askeri niteliği öne çıkan anlatıların oluşturduğu birçok örneği olan metinlerle doludur.

BATIDA ASKERİ TARİHYAZIMI

Askeri tarihyazımının ilk örnekleri sayılan eserler, günümüzde de büyük ilgi görmekte ve sürekli yeni baskılarıyla yayımlanmaya devam etmektedir.²⁷ Erken dönem eserleri kaynakların kullanımında dikkatsiz veya hakim unsurun hoşuna gidecek tahrif, mübalağa ve tarafgirliği barındırmalarına rağmen günümüz araştırmacıları için tenkitli olarak kullanılabilir referanslar niteliğindedirler. Kaynak olarak zaafı onları geçmişin sesi olma konusunda cazibesini ortadan kaldırmamıştır. Geçmişin efsaneler üzerinden sorun çözme yolu olarak aktüel kullanımı bütün halklarda görünen bir olgudur.

Sorunların tespit ve çözümünde geçmiş tecrübenin araştırma ve yazıya dökme işi genellikle Antik Yunanistan ile başlatılır. Bu durum Mısır ve Mezopotamya'ya kadar uzanan bir arka plana sahiptir.²⁸ Ortadoğu kökenli kutsal kitaplarda tarih içeriğinin içinde önemli bir yer tutar. İlkçağ tarihine kaynaklık etme anlamında Tevrat'ın sunduğu imkânlar modern araştırmacılara dillerle ayrıştırılabilen halkların tasnifi ve onların ispat edilebilir tarihlerine dair büyük imkân sunmuşlardır.²⁹

Günümüzde tarihçiliğin ilk örnekleri söz konusu olduğunda ulaşılan nokta Herodot'tur (MÖ. 484.-430-20).³⁰ Eseri ona tarihin babası unvanını kazandırmıştır. Batı dillerinin ortak

²⁴ Ayşe Sarıgöllü, *Roma Edebiyatında Tarih*, (Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971), 12-13.

²⁵ Alun Munslow, *Tarihin Yapı Sökümü*, çeviren. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 28-29; Sarıgöllü, *agy*.

²⁶ Çizgi romanlar vasıtasıyla tarihi kahramanların yeniden icadı için bkz. Evrim Ölçer Özünel, "Kırkyama Kahramanlar: Tarihi Çizgi Romanlarda Gelenek İcadı ve İmhası" *Milli Folklor* 24, no. 95 (2012): 171-183.

²⁷ Thukydides, *Peloponnesos Savaşları*, çeviren. Furkan Akderin, 3. Baskı (İstanbul: Belge Yayınları, 2019); Flavius Vegetius Renatus, *Roma Savaş Sanatı*, çeviren. Samet Özgüler, 3. Baskı (İstanbul: Kronik Kitap, 2020); Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çeviren. Pulat Utkan ve Giray Fidan, 16. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019).

²⁸ Arnaldo Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, çeviren. Güneş Ayas (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011).

²⁹ Szerb, *age*, 117-119; Dilbilimi çalışmalarındaki sınıflandırmalarda Kutsal Kitapların tasnifleri ilham kaynağı olmuştur.

³⁰ *Encyclopaedia Britannica*, "Herodotus" maddesi, <https://www.britannica.com/biography/Herodotus-Greek-historian> Erişim: 09.04.2020.

kavramı olan tarih anlamındaki *historie* da ilk olarak Herodot tarafından kullanılmıştır. Her ne kadar Herodot'un eseri sosyal ve kültürel tarihe ilk örnek olabilecek özelliklere sahip olsa da askeri kısımları ağırlıktadır. Askeri tarihçi sıfatını hak edense doğrudan belirli savaşı konu alan kendisi de bir asker olan Thukidides (MÖ 460-455-400) olmuştur. Aynı yüzyılda yaşamış olan iki yazar bize genel tarih yazımı ve askeri tarih yazımının ilk örneklerinin birbirine yakın zamanda ortaya çıktığını göstermektedir. Savaşı izleyen ve dinleyen olmanın dışında bizzat savaşçı olan Thukidides yakın zamana kadar harp tarihçiliğinde asker kimliğinin de temellerini atmış sayılabilir. O harbi, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel boyutlarının yanı sıra coğrafi durumları da içeren teknik yönüyle de ele alarak bütüncül bakış geliştirmiştir.³¹

Eskiçağların kayda değer tarihçileri arasında Xenophon³², Vegetius gibi isimler önde gelirler.³³ Bunlara Savaş Sanatı adlı eseriyle Sun Tzu'yu da Batı dışı Dünya örneklerinden biri olarak ekleyebiliriz. Sun Tzu MÖ. 5. Yüzyılda çağdaş stratejiye miras kalacak bir eser yazmıştır.³⁴ Ondan yüzyıllar sonra yazan Vegetius'un Türkçeye *Roma Savaş Sanatı* adıyla çevrilen eseri bir savaşın hikayesinin dışında günümüz talimnamelerine benzer şekilde hazırlanmıştır. Roma askerlerinin seçimi, silah ve teçhizat kullanımları, savaş teknikleri, lejyonların önemi, taktikleri, isyanlara karşı önlemler, pusu, savaş prensipleri, kuşatma yöntemleri, deniz savaşlarına hazırlık vb. gibi konuları içermektedir.³⁵ Bu eserlerde meşhur komutanlar ve faaliyetleri örnek olarak verilirken üslup çağın gereklerine uygun olarak tahkiye dilindedir. Benzeri eserlere ancak yüzyıllar sonra rastlanmaktadır.

Eski Yunanlılardan Roma'ya geçen tarih yazımı geleneği sonraki yıllarda da devam edecek, Ortaçağ tarihyazımının arka planını oluşturacaktır. Ortaçağ'da Batı tarih yazımı Yunan, Roma geleneğini sürdürürken rivayet yönteminin ve Hristiyanlığın hakim olduğu düşünce tarih yazımının çerçevesini belirlemiştir.³⁶ Bu döneme ait İslam literatürünün ise askeri tarih yazımının tarihsel gelişimi konusunda yeterince inceleme ve analize tabi tutulduğu söylenemez. Hükümdar, din büyükleri, kahraman odaklı tarih yazma geleneği Doğuda olduğu gibi Avrupa'da uzun yıllar devam etmiştir. İstisna sayılabilecek tarihçiler çıkmasına rağmen tarihyazımının zihinsel formasyonu ancak Aydınlanma sonrasında meydana gelen gelişmelerle geleneksel merkezlerinden uzaklaşabilmiştir. Askeri tarih yazımıysa genel tarihyazımından ayrı bir alan olarak kurulabilecek düşünsel alt yapıya Napolyon Savaşları sonrasında ulaşabilecektir.³⁷

Askeri Devrim olarak adlandırılan 15-18.nci yüzyıllar ateşli silahlar ve bunlara bağlı ordu düzeni, taktik ve stratejilerin değişimiyle anlam kazanmıştır. Yeni ordular oldukça teknik bir yapıya bürünürken Askeri tarihe malzeme olacak kaynakların çeşitliliği artmıştır. Ateşli silahlarla donanmış birliklerin saflar halinde dizilip toplu ateş etmeyle belirginleşen orduların muharebe düzeni, Batı ordularını talimli askere mecbur etmiştir. Talimname, teknik ve taktik içeren eserlerin doğuşu da kaçınılmaz olmuştur. Orduların oldukça teknik ve geçmişte olmadığı kadar mühendislik işine dönüşmesi mühendishane ve akademilerin doğuşunu hazırlayacaktır. 18. Yüzyılın teknik mirası, mühendishaneleri 19'uncu yüzyılın gelişmiş, silahlı, kitle ve mektepli ordularının alt yapısını

³¹ Bkz. Thukydides, *age*, Hasan Deniz Pekşen-Murat Güneylüoğlu, "Thukydides", içinde *Savaş Kuramları*, ed. Erhan Büyükkakıncı, (Ankara: Adres Yayınları, 2015), 35-53.

³² *Ancient History Encyclopaedia*, "Xenophon" maddesi, <https://www.ancient.eu/xenophon/> Erişim: 09.04.2020.

³³ *Ancient History Encyclopaedia*, "Roman Army" maddesi, https://www.ancient.eu/Roman_Army/ Erişim:09.04.2020; Encyclopaedia Britannica, "Vegetius" maddesi, <https://www.britannica.com/biography/Vegetius> Erişim.09.04.2020.

³⁴ Sun Tzu, *age*.

³⁵ Vegetius, *age*.

³⁶ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çeviren. Kurtuluş Dinçer, 4. Baskı (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010), 93-101.

³⁷ Collingwood, *age*, 124-131

oluşturmuştur.³⁸ Bu tarihsel gelişme askeri tarih çalışmalarında olay anlatımının dışında interdisipliner bakış ihtiyacını güçlendirmiştir.

Batıda özellikle Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan fikirler ve Napolyon ile savaş olgusunun Avrupa'yı saran etkisi, geçmişle siyasal, toplumsal ve askeri anlamdaki kopuş için bir zemin oluşturmuştu.³⁹ Düşünsel temellerini 18. Yüzyılın mirası üzerine oturtan modern tarih anlayışı Hegel'e tarihin sonu dedirten büyük tarihsel dönüşümün yaşandığı bu zamanda ivme kazandı.⁴⁰ 18. Yüzyılda topçu ve istihkam üzerine kurulu askeri mühendishaneler 19. Yüzyılın başında piyade ve süvarilerin yetişeceği harp okulları subayı mühendis olarak tasarlıyordu. Bu belki dönemin pratik ihtiyaçlarına karşılık gelmişti.

Prusya'nın Napolyon karşısındaki yenilgileri askeri reform düşüncesini öne çıkardı. Genelkurmay bünyesinde resmi askeri tarihlerin yazılacağı ilk şubelerin kuruluşu da Prusya'da oldu. Yakın dönem savaşları hızlı bir şekilde ve gerçekler ıskalanmadan yazılmalı ve subaylar bu deneyimlerden faydalanmalıydı. 1816'da Prusya Genelkurmayı bünyesinde açılan Harp Tarihi şubesiyle yakın dönem savaşları incelenmeye başlandı. Bu şube 1824 Askeri tarih şubesi adını aldı. Savaş kadar savaşın hikayesi de fiziki ölçülere uygunluk ölçüsünde incelenmeliydi. Berlin Harp Akademisinde Harp tarihi temel derslerdendi. Yakın geçmişteki harplerin incelenmesiyle geleceğin subaylarına tarih perspektifinden zamanın savaşlarına hazırlık öngörülüyordu. Harp tarihi sadece ders olmaktan çıkıp subaylar okuyabileceği türden eserler külliyatına dönüşecekti. Subay eğitimi bu reformun önde gelen uygulamalarından olacaktı. Tarihi verilerle coğrafyanın imkanları arasında doğan boşluk alan araştırmasıyla test edilebilirdi. İleride Türk subaylarının da yapacağı kurmay gezilerinin temelleri atılmıştı.⁴¹

Prusya askeri okullarında tarih öğretimi uygulamayı öne çıkaran pratik fayda amaçlı bir sistemdi. Tarihi harpleri, bağlamından koparıp güncel ihtiyaçlara göre yeniden kurgulayan bu sisteme karşı Hans Delbrück onu akademik tarihçiliğin gündemine soktu. Modern tarihyazımının kazanımlarını askeri tarih metodunda uyguladı. Askeri tarihin entelektüel birikime katkı yapan ve ufuk açan bir araç olmasından yanaydı. Farklı kitaplar sorgulanarak okunmalıydı. Delbrück'ün görüşleri askeri tarih alanında yeni ufuklar açıyordu. Alman tarihçiler sıklıkla 1806'daki Prusya'yı 1906'daki Alman Reich'la karşılaştırarak ve yüz yıl önceki olaylara dayanan belirli siyasi veya askeri örnekler veriyorlardı. Resmi kaygılarla bazı hataları görmezlikten geliyorlardı. Delbrück'ün sorgulayıcı tarihçiliği, resmi tarih anlayışının askeri alanda kurduğu hegemonyayı zayıflatacaktı. Delbrück, özellikle tarihi savaş metinlerindeki orduların büyüklüğü ve arazideki konuşlanışı konusunda şüpheli bir yaklaşımın içindeydi. Bunun için birinci el kaynaklarla beraber fiziki mekanlar, maddi imkanlar ve edebi kaynakların filolojik incelemesini yaparak eleştiriyi ön plana aldı. Herodot'un Termopylae savaşıyla ilgili verdiği rakamların büyük ölçüde abartıldığını gördü. Delbrück, kendi döneminde askerler arasında pek kabul görmedi.⁴² Kendine özgü bir gelişim

³⁸ Bkz. Geoffrey Parker, *Askeri Devrim-Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çeviren. Tuncay Zorlu, 2. Baskı (İstanbul: Küre Yayınları, 2014).

³⁹ Collingwood, *age*, 124-158.

⁴⁰ *Age*, 168.

⁴¹ Echevarria II, agm, 574-580; Hikmet Falay, "Yabancı Ülkelerde Resmi Askeri Tarih Çalışmaları", *Askeri Tarih Bülteni* 12, no. 22, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1987).

⁴² Echevarria II, agm, 586-587.

gösteren popüler eserlerin daha revaçta olduğu Anglo-Sakson dünyasında Prusya etkisi pek fazla görülmedi.

Prusya’da ortaya çıkan resmî, kurumsal tarih yazımı kısa süre sonra Batı ülkelerinin birçoğunda görülecekti. Resmi tarih askeri arşivlerin kurulmasını ve gelişimini hızlandırdı. Askeri arşivler Fransa’da 1637 yılına kadar dayanmaktadır. Fransa’da resmi askeri tarih dizisi Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Büyük Harpte Fransız Ordusu adıyla yayımlandı. İkinci Dünya Savaşı’nda imha olan askeri arşiv 1953 yılında yeniden kuruldu ve askeri tarihle ilgili bir sınıf oluşturuldu, fakat askeri tarih çalışmaları Fransa’da diğer ülkelere nispetle gelişme göstermemiştir. İngiltere’de ki resmi çalışmalar ise daha önce belirtildiği gibi popüler yayınların gölgesinde kalmıştı. Askeri tarih çalışmaları ise onun sömürge tecrübelerini gösteren nitelikteydi. Yirminci yüzyılda resmi çalışmalar biraz daha güçlenecektir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise savaşın sivil yanlarını da dikkate alacak ve üniversitelerle işbirliğine gidilecek bir zemin oluşturuldu.⁴³ İlgilenilen konular yeni askeri tarihe alt yapı oluşturacak niteliktedir.

Subayların bağımsız olarak yazdıkları bir geleneğin olduğu Rusya’da resmî çalışmalar 1836 yılında genelkurmay bünyesinde kurulan tarih bölümüyle başlamıştır. Kırım ve Osmanlı-Rus Harbi üzerine kapsamlı eserler yazılmıştır. Rus-Japon Harbi’de revaçta olan konulardan olmuştur. Sovyet Dönemi ise yeni bir yapılanmayı göstermektedir.⁴⁴

II. Dünya Savaşı, dünya düzenini değiştirdiği gibi askeri anlamda birçok değişikliği getirecek düzenlemelerle sonuçlandı. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin askeri alana yansımaları yoğun görülüyordu. Amerika ordusunun savaşa girişi çok sayıda askerden oluşan orduların sevk ve idaresinin denizaşırı uzak bölgelere yapılacak harekâtı ve doğacak lojistik problemin çözümü savunma çalışmalarının doğuşunu hazırladı. Nükleer silah teknolojisi ve kullanımı savaş stratejilerinde yeni bir çağ açmıştı. Siyasi karar vericiler ve stratejik planlar bilimsel çalışmalarla savaşa farklı boyutlar getiren bilim adamlarının pozisyonları nükleer çağın ihtiyaçlarına göre şekillendi. Değişim “stratejik çalışmalar” adıyla yeni bir alanın açılmasını sağladı. Klasik stratejistler eski etkisini kaybedecek yeni düzene göre planlama yapılacaktı.⁴⁵

II. Dünya Savaşı’nın büyük insan kitlelerini savaşa sürüklemesi, savaşı asker olarak yaşayacak, cephelede bulunacak ve yarattığı büyük etki altında kalacak birçok sivil akademisyen, entelektüel, uzman ve bilim adamı gerçeğini ortaya çıkardı. Savaş sonrasındaki hayat onların yaşadığı tecrübeyi savaş çalışmalarına aktarması sonucunu doğurdu. Askeri sosyoloji⁴⁶ gibi alanlar doğdu. Askeri tarihin dolaylı olarak ilgilendiği konuların birçoğu bir alt disiplinlerin hakimiyetine girdi. Harp tarihi temelli askeri tarih dışarı itilirken, sosyal bilimlerin kapsam alanındaki birçok konu askeri araştırmalara dâhil olmuştu. Harp tarihi ise askeri yapıların ilgili şubelerinde meslek mensuplarının uğraşısı olarak dar bir alana sıkışmış, kurumsallaşmaya başladığı 19’uncuYüzyılın başındaki görünümüne bürünmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasında savaşın doğası kadar kavramsallaştırılması da değişti. Soğuk savaş tabiriyle görünmeyen ama yarattığı gerilimle etkileri fark edilen, devletleri ve toplumları bu gerilimin yarattığı atmosferde yaşamaya zorlayan bir savaş türü ortaya çıkmıştı. Gerilimin patladığı

⁴³ Falay, agm, 8-9.

⁴⁴ Falay, agm, 11-13.

⁴⁵ Yıldız, agm, 3-9.

⁴⁶ Adem Başpınar, “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker : Askeri Sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 24 (2012/1): 279-285.

kriz alanları fiili savaşı küçük alanlara sığdırmıştı.⁴⁷ Savaşa ve silahlanmaya duyulan tepki onun insan güvenliğini tehlikeye sokması güvenlik çalışmalarını doğururken sonraki süreçte popüler hale getirecekti. Gerilla savaşı, bölgesel çatışmalar, terörizmin farklı ideolojik formlar içinde kendini var ederek yükselişi, nükleer silahların çevre ve insan sağlığını tehdidi, güvenlik çalışmalarının önemini artırdı.⁴⁸

Askeri tarih günümüzde, onun imkânlarından yararlanarak daha cazip hale gelen disiplinlere rağmen Amerika ve İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin üniversitelerinde enstitü, bölüm ve dersler vasıtasıyla araştırma ve öğretimi sürdürülen bir alan görünümündedir. Popüler tarihin cazip konularından biri olmaya devam eden savaşlar, askeri tarihi büyük bir okur kitlesiyle buluşturacak yazarları doğurmuştur. Medyanın gücü askeri tarihe ilgiyi film, belgesel, dizi gibi türler vasıtasıyla zamanın araçlarıyla desteklemeye devam etmektedir.

TÜRKİYE'DE ASKERİ TARİH

Askeri tarih yazımının dikey görüntüsü genel olarak Batının gelişimi üzerinden izlense de klasik savaşların büyük çoğunluğu bugün İslam coğrafyasına dahil coğrafyalarda yaşanmıştır. Bunları konu edinen geçmişte yazılmış birçok eser bulunmasına rağmen modern araştırmalar bunların değerlendirilmesini destekleyecek nitelikte değildir.⁴⁹ Batıdaki gelişmeleri takip eden modern Türk ordusunda askeri yükseköğretim okullarında harp tarihi ders olarak okutulmuştur. Osmanlı döneminde Harbiye'de okutulan bir askeri tarih kitabı, askeri tarih okutmanın amacının öğrencilerin fikri ve manevi kuvvetlerini yükseltmek ve geliştirmek olduğunu belirtirken dönemin anlayışıyla uyum içerisindedir. Bu ders vasıtasıyla öğrenciler harp sahalarında görülen vakanın incelenmesi ve analiz edilmesiyle harbin gereklerini öğrenebilecektir. Harpte bizzat bulunmamış geleceğin subayları için harp nedir, büyük ordular nasıl toplanır, ne suretle hareket eder, çarpışır ve zafer nasıl kazanılır öğretilecektir.⁵⁰ Esasında bundan yüzyıllar önce Bayramoğlu Ali Ağa da “[...] *derun-ı kitabumda nice nice tedbir u tedarikler tabrir ve bem tasvir olunmuşdur.*” diyerek benzer bir beklentiyi ileri sürüyordu. *Ümmü'l-Gaşa* adlı eserinde kırk yıldan fazla olan tecrübelerini yazdığını, bunları başta padişah olmak üzere tüm devlet erkanının okuması gerektiğini ve okuyanların kırk elli yıllık savaş tecrübesine sahip olacağını iddia etmişti.⁵¹

Bu türden kitapların beklenen faydayı gösterip göstermediği ilgililer üzerindeki etkisi ve muharebe alanına yansımalarıyla test edilebilir. Konumuz dışında olan bu inceleme bize muhatapları anlamında iki farklı dönemi ayırt etmemiz için yeterli nedeni gösteriyor. Bayramoğlu Ali Ağa'nın muhatapları devlet erkânıyken, harp tarihi kitabında muhatap kitlesi Harp okulu öğrencileridir. Ordu ve savaş geleneği olarak kendine özgü kurumlarıyla varlık gösteren Osmanlı imparatorluğunda, askeri tarih bir disipline dönüşmeden önce harp tarihi bir ders olarak modern

⁴⁷ Ali L. Karaosmanoğlu, “Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı”, Prof. Dr. Ahmet Şükri Esmer'e Armağan, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981), 151.

⁴⁸ Bkz. Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, (Boulder: Lynne Rienner Pub., 1998); Joseph S. Nye Jr. ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çeviren. Renan Akman, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

⁴⁹ Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi bibliyografyası iki cilt halinde hazırlanmıştır. Girişinde bu konu genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi I-II*, (İstanbul: IRCICA, 2004).

⁵⁰ *Tarih-i Harb*, (İstanbul: Matbaa-i Harbiye-i Şahane, 1293), 2.

⁵¹ Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gaşa (İnceleme-Çeviri Yazı-Tıpkıbasım)*, hazırlayanlar. Salim Aydüz ve Şamil Çan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 41-63.

askeri eğitim sistemiyle oluşan müfredatın onlarca dersinden biriydi.⁵² Askeri tarihle ilişkilendirilebilecek modern eserler ileride bahsedileceğe üzere 19'uncu yüzyılda bazı örneklerle ortaya çıkmış, kurumsal harp tarihi çalışmaları ise birçok ülkede olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan Tarih-i Harp Şubesiyle birlikte başlamıştır.⁵³

Türkiye'de askeri tarih yazımı geleneğinin temellerini Osmanlı tarih yazımı oluşturur. Osmanlı tarih yazımı geleneğinin birçok referansları bulunmaktadır, fakat burada 15'inci yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan Türkçe eserler üzerinden bu süreci başlatmak konunun dağılmaması açısından doğru bir tercih olacaktır. "Tevarih-i Al-i Osman, Gazavatname, Zafername, Fetihname, Şehname, Selimname, Süleymanname" gibi adlarla yayımlanan eserler hükümdar etrafında meydana gelen gelişmeler veya özel bir savaş üzerine yazılmış metinlerdir. Bugün de tarihçiler bu eserleri üsluptan kaynaklı bazı problemleri gözeterek tenkitli olarak kullanmaktadır. Bu türün oluşmasında sözlü geleneğin öncü olduğu kabul edilmektedir. Hatta bunlara "Battalname, Danişmendname, Saltukname gibi destan türünün ürünleri de eklenebilir çağdaş tarihçiler geleneksel tarihleri ve destanları belirli bir metodoloji çerçevesinde kullanmaktadır.⁵⁴ İslam dairesine girdiğinde Arap ve İran edebiyatının Türklerle karşılaşmasıyla oluşan bu geleneğin askeri tarih açısından kaynakların azlığı dikkate alındığında kayda değer bir miras bıraktığı söylenebilir. Özellikle destanlarda tarihi kişi ve coğrafyanın gerçeklikle ilişkisi ölçülebilirken olayların akışı olağanüstü insan tipiyle aktarılır. Bu eserlerin asker toplulukları içerisinde moral motivasyon bakımından işlevi ve tarihe dair kolektif bilinci oluşturması açısından önemi bilinmektedir.

Gazi anlatıları zamanla daha büyük kahraman tipi etrafında şekillenmiştir. Özellikle destan kahramanlarının Hz. Peygamber ile kurulan şecere bağlantısı gaza döneminin dinsel pratiklerine katkı sağlamıştır. 15'inci yüzyılda ortaya çıkan tarihler Osmanlı erken dönemi savaşlarını aydınlatacak bilgiler verirken 16'ncı yüzyıl tarihçilik anlamında daha nitelikli eserlere doğru gidişin habercisi olmuştur. Bu yüzyılda edebi alandaki gelişmeler tarihle ilişkili nesir sayısını da artırmıştır. 16'ncı yüzyılın büyük bir kısmı Doğu ve Batı savaşlarının zaferlerle sonuçlandığı, kara savaşları gibi deniz savaşlarında başarılı örneklerin çıktığı bir zamandır. Mesela Farsça *Gazavat-ı Sultan Selim*, Yavuz'un Mısır Seferi üzerine yazılmıştır. Onun kullandığı menzilleri, seferin sebep ve safhalarını anlatan eserin yazarı Kebîr b. Üveys Kadızâde sefere bizzat katılmıştır. *Selimşabnamesi'*ni yazarı İdrisî Bitlisi, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine katılmış, ayrıca Mısır seferine ilişkin olarak Mavereünnehr bölgesindeki hanlara *Fetihname* yazmıştır. Yine mahalli Kürt beylerinden Şükr-i Bitlisi'de bir *Selimname* yazmış bizzat katıldığı savaşların nedenleri, safhaları ve menziller hakkında bilgi vermiştir. Sücüdî Çelebinin yazdığı *Selimname*'de Çaldıran Savaşı öncesi askere dağıtılan silah ve teçhizatla ilgili önemli bilgiler verilmektedir.⁵⁵

Süleymanname de bu anlamda türünün önemli örneklerindedir. 16'ncı yüzyılın önemli askeri tarihçi nitelendirmesine uygun isimlerinin başında Matrakçı Nasuh gelmektedir. *Beyan-ı Menazîl-i Sefer-i Irakkeyn* adlı eserinde, Anadolu'dan geçerek İran'a giden yollar hakkında verdiği bilgiler ve

⁵² Dersler konusunda bkz. Cemal Can Tarımcıoğlu, *Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014).

⁵³ Hasan Kendirci ve İbrahim Halil Kendirci, "Askeri ve Siyasi Tarih Araştırmaları İçin Önemli Bir Belge Merkezi: ATASE Arşivi Kuruluşu, Yayınları", *Turkish Studies* 10, no. 1 (Winter 2015): 343.

⁵⁴ Özcan, *age*, 27-68.

⁵⁵ Ahmet Uğur, "Selimname" *TDVİA*, Cilt 36, 2009, 440-441; Kadızade'nin eseri için bkz. Esra Yördem, *Kadızâde'nin Gazavat-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018); Şükr-i Bitlisi için bkz. Şükr-i Bitlisi, *Selim-name*, hazırlayan. Mustafa Argunşah (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997); İdris-i Bitlisi'nin *Selimnamesi* için bkz. *Selim Şab-Name*, çeviren. Hicabi Kurlangç (Ankara: Hece Yayınları, 2016).

ihativa ettiği kroki tarzındaki haritalarla coğrafi bakımdan da çok önemlidir. Eserde şehirler, kasabalar, kaleler, köyler, harabeler, durak yerleri, hanlar, derbentler, dağlar, geçitler, önemli akarsular, köprüler, çöller, stepler ve bahçelerin adlarını ve resimleri verilmiştir. İrâkeyn Seferi'nin sebepleri ve ordunun hareketiyle başlayan eser, Doğu Anadolu ve Tebriz'e kadar uzanan bölgede bulunan bölgeyi kapsamaktadır. Nasuh'un benzer başka eserleri de bulunmaktadır. Kendisi de bir silahşor olmasından dolayı okçuluk, kılıç, kalkan, topuz ve at talimiyle ilgili bilgilerin verildiği *Tuhfetü'l-gużat* adlı eserin konumuz açısından ayrıca önemi vardır.⁵⁶ Celalzade Mustafa'nın *Tabakätü'l-memâlik* ve *Derecatü'l-Mesalik* adıyla yazılan eserinde Kanuni dönemi seferleri görünmektedir.⁵⁷

15'inci yüzyılda ilk örnekleri görünmeye başlayan saray merkezli tarih yazımı 16. Yüzyılda İslam, İran tarihyazımı geleneğinin etkisiyle dikkat çeken hareketlilik kazanmıştır. Yukarıda bahsi geçen *Selimname*, *Süleymanname*, türü eserlerin yanı sıra 16. Yüzyıldan 17. Yüzyıla uzanan süreçte ordunun durumunu da içeren *siyasetname* türü eserler askeri sistem hakkında bilgi vermektedir. Bunların arasında Lütfi Paşa, Hasan Kâfi, Koçi Bey, Gelibolulu Ali, Kâtip Çelebi gibi isimlerin yazdığı eserler askeri tarih açısından kullanılabilir niteliğe sahiptir.⁵⁸ Osmanlı devletinde modernleşme dönemine kadar talimname türü talimname türü eserlere pek rastlanılmaz. Asker hatıratı konusunda da sıkıntı bulunmaktadır. Daha doğrusu Batıdaki örnekleriyle kıyasladığımızda bu tespit doğrudur.

Erken dönem savaşlarını anlatan birçok yazar savaşın içinde bulunmuştur. Sıra dışı bir yazar olarak görülen Kâtip Çelebi bunlardan biridir. *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar* adlı eseriyle denizcilik tarihinin az rastlanılan örneklerinden birini vermiştir.⁵⁹ Ayrıca devlet düzenindeki bozulmayla ilgili yazdığı raporla sistemi bütün olarak görebilen nadir şahsiyetlerdendir.⁶⁰ Seyyah kimliği muhteva üzerinden değerlendirilmeyince Evliya Çelebi'nin askeri tarih açısından kıymetlendirilecek şahitliği fark edilmeyebilir. Çelebi, uzun süren yolculuklarında şahit olduğu sefer ve muharebelerle ilgili birçok bilgi vermiştir. *Fetihname* gibi propaganda nitelikli eserlerin yanı sıra birçok örneği olan Gazavatnameler fetihlerin azalmasıyla doğru orantılı olarak azalmıştır. *Zafername* adlı örnekler sonraki yüzyıllarda da rastlanılacaktır. Eserlerin sayıca ve yaygınlık olarak azlığı konusunda azlığında bahsi geçen dönemlerde matbaanın olmaması dikkate alınmalıdır. Bu süreçte okur kitlesi sınırlıdır. Eser türlerinin çeşitliliği ve niteliği birazda okur kitlesinin yoğunluğu ve ihtiyaçla doğru orantılı olarak gelişmiştir. Yazma türünden eserlerin etki alanını matbaa üretimiyle erken dönemde tanışan Batıyla kıyaslamak mümkün değildir. Askeri teknoloji ve teşkilatlanma açısından gelenekselliğin uzun sürdüğü bir yapı için yeni ve farklı olanın pratikte de faydası olmayacağından bilgi türü olarak ihtiyaç da olmamıştır. Düşünsel ve uygulama olarak mühendisliğin açtığı çığırı yakalamayan Osmanlı ordusunda yazılı metinlerin 19'uncu yüzyıla kadar gerçek bir karşılığı da olmamıştır. Dolayısıyla bugün Osmanlı ordusunun geleneksel dönemine ait özellikle, teorik bilgi içeren kaynaklar yetersiz kalmıştır.

⁵⁶ *İslam Ansiklopedisi*, "Matrakçı Nasuh" maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/matrakci-nasuh> Erişim: 10.04.2020; Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963); Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Bezan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976).

⁵⁷ *İslam Ansiklopedisi*, "Tabakätü'l-memâlik" maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tabakatul-memalik> Erişim: 05.04.2020.

⁵⁸ Bu yazarların görüşleri için bkz. Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013).

⁵⁹ Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, hazırlayan. İdris Bostan (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018).

⁶⁰ Rapor için bkz. Katip Çelebi, *Düsturu'l-Amel li İslahi'l-Halel*, hazırlayan. Ensar Köse (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016).

18'inci yüzyılda Prusya'da ilk örnekleri görünmeye başlayan topçuluğun öne çıktığı subay eğitimi yüzyılın sonunda Mühendishane-i Berri Hümayun, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun gibi okullarda kurumsal niteliğini yerleştirmiştir. 1834'de kurulan Mekteb-i Harbiye ise çağdaş örneklerin taklidiyle oluşturulmuştur. Bu okulların kitap ihtiyaçları Fransızca ve Almanca'dan tercümelemlerle karşılanmıştır.⁶¹ Modern subay yetiştirilmesi için gerekli müfredatlar zamanında örnek alınan ülkelerin sistemine uygun hale getirilmiştir. Askeri tarih de tercüme kitaplar üzerinden verilmiştir. Almanların Napolyon karşısındaki yenilgileri sonrasında ortaya çıkan reform arayışına benzer bir şekilde Osmanlı ordusunun 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde uğranılan yenilgi ve Plevne Savunması gibi taktik zaferler bazı asker ve sivil yazarları bu konuda yazmaya teşvik etmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi popüler eserlerin ortaya çıktığı propaganda amaçlı yazımı artırmıştır. Bu esasında o yıllarda tarihçiliğin durumunu da göstermektedir. Yerli eserlerin hala geleneğin izlerini taşımaya devam ettiği görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanına kadarki süreçte açık bir yasak görünmese de asker ve sivil entelektüellerin tercüme ve teknik konular dışında askeri eser yazmasına hoş bakılmamıştır. Fakat uluslararası eğitim, yurtdışı görevler askerleri yabancı dergi ve kitaplarla buluşturmuş, bunların etkisiyle askeri tarihe karşı merak uyanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan özgürlük ortamı basın yayın alanında adeta patlamayı andıran bir görüntü arz etmiştir. Bu süreçte askeri tarih yayınları, müfredat ve ders kitaplarında değişikliğe gidilmiştir. Balkan Savaşları kamuoyunda paylaşımında olduğu ve sonraki yıllara da yansıyan tartışmaları içeren yayınlar ele alınmıştır. Modern askeri tarih araştırmalarına kurumsal nitelik kazandıran harp tarihi şubelerine daha önce bahsedilen örnek Prusya olmuştur. Birçok ülkede kurulan bu birimin Türkiye'de kuruluşu 1916'da Çanakkale Zaferi'nin ardından gelmiştir, fakat öncelikle ders olarak okutulmaya tercüme kitaplar vasıtasıyla başlanan Harp tarihi alanında 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra tercüme ve telif türünden eserler çıkmaya başlamış olsa da Harp Tarihi şubesi kurulana kadar sistematik bir yayın politikası olmamıştır. Harp tarihi şubesinin ilk faaliyetleri arasında Birinci Dünya Savaşı'nın yazımı bulunmaktadır. Savaşın gidişatı şubenin çalışmasını zayıflatmış ancak Mütareke döneminde yeni bir adım atılmış, Cumhuriyet ilanı sonrasında Genelkurmay'a bağlı harp tarihi şubesi yeniden canlandırıldı. Genelkurmay Başkanı Fevzi çakmak bizzat gazilerden belgeler ve gözlemleri üzerinden yakın savaşları yazmasını istemiştir. Yazılanlar *Askeri Mecmua*'ya ek olarak verildi. Görülen ilgi üzerine eski savaşlarda yazıldı. Harp Tarihi şubesinin kitap yayın faaliyetleri II. Dünya Savaşı sonrasında sekteye uğradı.⁶² Nükleer savaş öncesi tecrübenin anlamını yitirdiği düşüncesi hâkim oldu. Amerika ile kurulan ittifak ilişkisi oradan tercüme edilen talimname kitaplarının sayısını artırdı.

Askeri tarihin teşkilat halinde ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşı içerisindeki ki, bu dönem Osmanlı Devleti'nin Almanya ile işbirliği yaptığı döneme rastlar. 1916 tarihinde İstanbul'da genelkurmay bünyesinde "Tarih-i Harp" adıyla kurulan tarih şubesi askeri tarihle ilgili belgelerin toplanarak arşiv oluşturulmasıyla faaliyetlerine başlamıştır. 1917'de "Harp Cerideleri ile Vesak-i Harbiye Dosyaları Hakkında Talimat" çıkarılmış ve askeri tarih çalışmaları bu yönetmelikle desteklenmiştir. Savaşın gidişatı nedeniyle çalışmaları zayıf giden şube Milli Mücadele yıllarında yeniden düzenlenmiştir. Farklı zamanlarda yapılan düzenlemelerle 1926 yılında "Harp Tarihi

⁶¹ Bkz. Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi 1776-1826*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995).

⁶² Harp Tarihi Şubesi'nin öncesi ve sonrası gelişmeleri ve yayın faaliyetleri için bkz. Kendirci-Aytar, agm.; Levent Ünalp, "Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askeri Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Bir Değerlendirme", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 40, (Kış-2018): 64-80.

Dairesi” 1944 yılında "Harp Tarihi ve Coğrafya Encümeni", 1951'de tekrar "Harp Tarihi Dairesi" adını almıştır. Bugün bulunduğu yere 1956'da taşınmış, 1978 yılında "Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. 2011'de "Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı" adını almıştır.⁶³ Çok sayıda dergi ve kitap yayımlayan kurumun arşivi günümüzde Cumhurbaşkanlığı Arşiv Başkanlığı'na devredilmiştir.

Soğuk savaşın yarattığı ideolojik kamplaşmanın süper güçleri arasındaki gerilim nedeniyle askerlerin hatıra, günlük ve eleştirel kitap yazmalarının önü kesildi. Aynı dönemde Batı'da askeri tarih kapsam alanını genişleterek akademik kurumların dikkatini çekerken Türkiye'de mevcut durum geriye gitmeye başladı. Fahri Belen'in I. Dünya Savaşı'nı yazma işini üzerine alması ve 27 Mayıs Darbesi'nde emekli edilen subayların bir kısmına Harp Tarihi Dairesi'nde görev verilmesiyle bu şubede yeni bir hareket başladı. Yakın zamana kadar askeri tarih genelkurmayın ilgili şubesinde emekli subaylara, sivil alanda da popüler yazarlara bırakılmıştı. Askeri konular gazete ve dergiler vasıtasıyla işlenmiştir. Özellikle tefrika şeklinde gazete ve dergilerde hatırat yayıncılığı yapılmış, İkinci Dünya Savaşı öncesinde gazetelerde harbe hazırlık ve askerlik konusunda birçok yazı kaleme alınmıştır. 1950'de birdenbire başlayan yayın patlaması birçok hatıratı ortaya çıkarmıştır. Askeri tarihle ilgili konular sivil alanda popüler tarihçilerin biyografi, hatırat, röportaj ve kahraman odaklı yayınlarıyla yer almıştır. Hatıra yayını geleneği son yıllarda artmış, yüksek rütbeli komutanların dışında düşük rütbeli askerleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Birçok hatıratın farklı nedenlerle yayımlanmadığı düşünülmektedir. Sivil yayınların büyük bir kısmı da asker siyaset ilişkisi ve askeri darbeleri konu edinmişlerdir. Milli Mücadele incelemeleri bütün şehirleri kapsayacak tezlerle desteklenmiş, fakat bunlar sivil alanda yapılan resmi askeri tarih çalışmalarının farklı bir boyutunu oluşturmuş gibi görünen yayınlardan oluşmuştur. Osmanlı askeri tarihinin konuları ise genel tarih çalışmaları içinde veya askeri tarih metodolojisi dışında yapılmıştır. Günümüzde askeri tarihe artan ilgi askeri tarihin ayrı bir disiplin veya alt disiplin olma girişimi, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Zaferi, Milli Mücadele gibi dönemlerin yüzüncü yıldönümlerinin gelmesi gibi nedenlerden dolayı yükselişe geçmiştir. Buna Savunma Üniversitesi'nin kuruluşu ve askeri okulların yeniden yapılanması da katkı sağlamıştır. Üniversitelerde tarih bölümlerinin artışı, interdisipliner yaklaşımın yaygınlığı, yayıncılıktaki gelişmeler, televizyon programları ayrıca askeri tarihe ilgiyi artıran nedenler arasında sayılabilir. Bu durum aşağıda bahsedileceği üzere muhatap kitlesini de nicelik ve nitelik yönünden artırmıştır.

Askeri Tarihin Muhatap Kitlesi

Dünyanın hemen hemen her yerinde savaşların tarihi ulusal tarihlerin içinde ağırlıklı olarak zafere odaklanarak yer almıştır. Ulusal tarih bilincinin oluşmasını besleyen pratikler, kamusal alanda

⁶³ "1916'dan günümüze Genelkurmay ATASE Başkanlığınca; Askerî Mecmua (1926-1948), Ordu Dergisi (1948-1961), Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (1952-1973), Silahlı Kuvvetler Dergisi (1919-), Harp Tarihi Belgeleri Dergisi (1973-1978), Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (1978-2004), Askerî Tarih Bülteni (1976-2002), Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (2003-), Kahramanlık Menkıbeleri Dergisi (1969), Savaş Menkıbeleri Dergisi (1973-1974), Atatürk Haftası Armağanı (1974-), Güncel Konular (1980-1989), Stratejik Etütler Bülteni (1967), Stratejik Etütler Dairesi Bülteni (1967-2001), Stratejik Araştırmalar ve Etüt Bülteni (2001), Stratejik Araştırmalar Dergisi (2003-) adıyla süreli yayınlar yapılmıştır. Kuruluşundan bugüne ATASE Başkanlığı tarafından Türk askeri tarihine ışık tutacak 600'den fazla kitap, kitapçık, broşür ve katalog yayımlanmıştır. Bu yayınlar; "Atatürk Serisi, Osmanlılar Dönemi, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Serisi, Balkan Harbi Serisi, Çanakkale Harbi Serisi, Birinci Dünya Harbi Serisi, Türk İstiklal Harbi Serisi, İkinci Dünya Harbi Serisi, Devletler Arası İlişkiler Serisi, Türk-Ermeni İlişkileri Serisi, Muhtelif Konularda Bildiriler, Muhtelif Konularda Broşürler, Strateji, Diğer Konular" olmak üzere 13 konu başlığı altında sınıflandırılmıştır. Ünalp, agm, 72; Ayrıca yayınlar için bkz. Hamit Pehlivanlı, "Son Dönem Tarih Araştırmalarında Askerî Gazete ve Süreli Yayınların Yeri" *ATAM* 21, no. 61 (Mart 2005): 243-258; Mehmet Ali Karaman, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askerî Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017).

yıldönümü, anma, bayram şeklinde görünümüleriyle hafızalarda tarihi canlı tutarken ilgili yayınlarda bu canlılığa katkıda bulunurlar. Anıtlar, müzeler, savaş alanları, şehitlikler ve törenler, bu bilinci destekleyecek unsurlardır. Savaştan uzaklaştıkça sempatik düzeyde toplumsallaşan tarihi savaşı, hafıza mekanlarında anma, ziyaret, tören olarak algılayanların dışında öğrenme arzusu olan okur kitlesi bulunmaktadır. Bunlar askeri tarihe hobi, entelektüel ve mesleki gerekçelerle ilgi duyan örneklerdir ve askeri tarih metinlerinin başlıca tüketicisi durumundadırlar. Mesela, bunların büyük çoğunluğu boş zamanı değerlendirmek, merakı gidermek ve hobi olarak askeri tarihle ilgilenenlerdir. Daha çok popüler eserleri tercih eden bu türün talebi genellikle edebi üslubu belirgin, renkli kapak ve görselle süslenmiş, basit, anlaşılır dil kullanan popüler yazarlar tarafından karşılanmaktadır.

Popüler yazarlar, eserlerini çoğunlukla akademik eserler, anılar gibi ikincil kaynaklara dayandırır. Aktüel gelişmeleri, yıldönümlerini ve anma dönemlerini dikkate alarak kaleme alırlar. Popüler kitapların tarihi gerçeklerle örtüşen şekilde yazılabilmesi akademik eserlerin nitelik ve niceliğine bağlıdır. Aksi takdirde popüler tarihçiler kaynak eser kullanmadıklarından veya kullansalar da yeterince tenkit edemediklerinden, doğan boşluğu kendi muhayyileleri ve dünya görüşlerine uygun şekilde doldurmaya çalışırlar.⁶⁴ Yani tarih araştırması adı altında bir şekilde tarihe dair tarihi roman gibi edebi eserler ortaya çıkacaktır. Tarihi romanların tarihi bilgi ve bilincin oluşmasında yaygın bir etkisi vardır. Bu etki özellikle geçmişe dair kanaatlerin üretiminde kendini gösterir. Dönemin modası, yaklaşan yıldönümleri, aktüel gelişmeler gibi etkenler okuyucu isteklerini etkilediğinden, popüler yazarlar bu taleplere göre yayın hazırlarlar. Maddi getirisi ve daha fazla okura ulaşma isteği bazı akademik tarihçileri de popüler kitaplar yazmaya itmiştir. Basılı metinlerin yerini medyanın yükselişiyle birlikte film, dizi film, belgesel, televizyon programı ve dijital çağda internet ile sunulan imkanlar almıştır.

Popüler tarihçileri ve ürünlerini önemsiz görmek ve önyargıyla bakmak onların askeri tarihe duyulan ilginin baş aktörleri olduğu gerçeğini görmezlikten. Birçok askeri tarihçinin popüler tarih kitaplarının etkisiyle alana dâhil olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Popüler tarih okuru ve meraklılarına dâhil edebileceğimiz arasında bulunan askeri malzeme koleksiyoncuları, savaş oyunu hobisi olanlar ve canlandırmacılar (*reenactors*) ise askeri tarihe ilginin aktörleri arasındadırlar. Batıda bu gruba dahil edilebilecek insan sayısı oldukça fazladır.

Askeri tarihe duyulan ilgi de profesyonel askerler ön sıralarda yer alırlar. Askeri tarihin savaşı referansla doğuşu ve uzun süre savaşı alanın hâkimiyet alanında kabul görmesini ilgiyi artıran nedenler olarak görebiliriz. Rütbeli askerler için mesleklerini daha iyi öğrenmek için ve uygulamaya dönük faydaları görülmektedir. Askeri tarih öğreniminin kurumsal nitelik kazanmadan öncesinde de benzer bir işlevi vardı. Daha sonra öğretim askeri okullar ve harp tarihi şubelerinde devam etmiş askeri tarih öğrenimi mesleki bir mecburiyet olarak görülmüştür. Özellikle askeri okullarda subay adaylarının askeri ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilmesinde askeri tarih işlevsel olmuştur. Askerler aldıkları eğitim ve askerliğin tabiatı gereği uygulamaya dönük, mevcut sorunları anlama ve çözme konusunda işe yarayacak, kısa ve yoğun bilgi arayışı içinde olmuşlardır. Kurum içi yayınlarda akademik tenkit ve kontrolün eksikliği nitelikli eser oranını azaltmıştır.

⁶⁴ Bu konuda bkz. Ahmet Özcan, "Kutü'l-Amâre Zaferini Tarihe Yazmak: Kutü'l-Amâre Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler Üzerine Bir Deneme", *Kutü'l-Amâre 1916*, hazırlayanlar. Mehmet Yaşar Ertaş ve Hacer Kılıçaslan (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 161-172.

Akademik tarihçilerin son yıllarda konu bulma konusunda sıkıntı çekmeyecek kadar çeşitlenen gelişimi, onları askeri tarih alanına da sokmuştur. Özellikle Türkiye’de klasik çağ ayırımına rağmen akademik tarihçiliğin alt dallara doğru genişleyen ve derinleşen tarihyazımı süreci başlamıştır. Askeri tarih kavramı bu süreçte farkını lisansüstü taleplerde göstermektedir. Uzmanlık alanı askeri tarih olan veya askeri tarihten farklı şekilde istifade etmek isteyen akademisyenler bu tür bilginin hem üreticisi hem de tüketicisi durumundadırlar.

SONUÇ

Giriş kısmında belirttiğimiz üzere bu makale bir deneme niteliğindedir ve tarih yazımının gelişimini etkileyen unsurlar birbiriyle bağlantılı olarak bir bütün olarak görülmüştür. Ele aldığımız süreç genel hatlarıyla değerlendirilmiş, sınırlı sayıda örnek verilmiştir. Yaptığımız araştırma, olguları yeniden inşa edebilmemizi sağlayacak verilerin yeterince ve bütünlük içerisinde kullanılmadıklarını göstermektedir. Genel değerlendirme türünden birçok metine rastlanılmıştır. Bu değerlendirmelerin ele aldıkları konu ve bağlamını yeterince hesaba katmamaları araştırmaları zorlaştıran, verileri tekrar tekrar gözden geçirmek gibi bir işçilik ihtiyacını doğurmaktadır. Görünen o ki Türkiye’de ki gelişmeler kuruluş, açılış gibi konularda Batı ile paralel yürümüştür, fakat nicelik ve niteliği gösteren gelişme konusunda aynı durum söz konusu olmamıştır. Bunun nedenleri ayrı bir problem olarak durmaktadır. Mesela genel harp tarihi üzerine eserler askeri okullarda okutulmaya başlayalı yaklaşık iki yüz yıl olmasına rağmen neden tercümeden telife geçildiğini gösterecek kayda değer eserler ortaya çıkmadı. Tarihi zaferler üzerinden yazmaya ve okumaya meyyal tarih yazımı geleneğinin olduğu bir ülkede neden “Kutü’l-amare Zaferi Unutulan Zafer” adıyla hatırlanmak zorunda kalındı. Neden büyük harbin ve Milli Mücadelenin aktörleri hatıraların veya savaşa dair yazılarını kendileri yayımlamak zorunda kaldılar veya hiç yayımlayamadılar. Geleneksel formlarda yazılmış eserler neden modern askeri tarih metodolojisiyle incelemeye tabi tutulmadılar. Masaldan dahi görünmeyen gerçekliği görecektir metotların geliştirildiği bir dönemde neden bir Zafername, Gazavatname veya destandan askeri tarihe malzeme olabilecek, edebi okuma dışında veri çıkarılmadı. Neden tecrübesini bilimsel bir formülasyonla gelecek nesillere pratik faydalar ve entelektüel birikim sağlayacak ve bunu pazarlayacak yerde olayları aktarmakla yetinen metinler ortaya çıktı. Neden diyerek başlanacak bir çok soruya cevap alınacak bir durum görünüyor. Sonuç olarak Türkiye’deki askeri tarih çalışmaları bugüne kadar oluşan külliyatın dahi kayda değer bir değerlendirilmeye tabi tutulmadığı alanda kendi “yeni askeri tarih” paradigmasını kendi mecrası üzerinden oluşturmak durumundadır. Az sayıda aktörün öncülüğü ve zorluklara rağmen yeni askeri tarih oluşturma çabasının başarılı sonuçlar doğuracağına işaretleri görünüyor. Askeri tarih çalışmaları popüler tarih endüstrisinin provoke edici gücünden yararlanıp buna göre ürün yetiştirmek yerine kendi entelektüel ve bilimsel sınırları için güvenli bir şekilde hareket etmeye ihtiyaç duyuyor.

KAYNAKÇA

- Acar, Suphi. *Harp Tarihi*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953.
- Akgül, Öner. “Bilimsel Yöntemlerle Savaşın Nedenlerini Açıklama Yolu Olarak Savaş Çalışmaları Disiplini”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12, no. 23 (2016): 1-34.
- Aktar, Yücel. “Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Barnes, Harry Elmer. *A History of Historical Writing*. Second Revised Edition. Newyork: Dover Publications, 1962.
- Buzan, Barry, Wæver, Ole and de Wilde Jaap. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Pub., 1998.
- Başpınar, Adem. Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askeri Sosyoloji, *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 24 (2012/1): 279-285.
- Bayramoğlu Ali Ağa. *Ümmü'l-Gazâ (İnceleme-Çeviri Yazı-Tıpkıbasım)*, hazırlayanlar. Salim Aydüz ve Şamil Çan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Beydilli, Kemal. *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mübendishane Matbaası ve Kütüphanesi 1776-1826*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995.
- Bıçak, Ayhan. *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.
- Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Breisach, Ernst. *Tarih Yazımı*, çeviren. Hülya Kocaoluk. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Burke, Peter. *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çeviren. Mete Tunçay. 6. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Citino, Robert M. “Military Histories Old and New: A Reintroduction”, *The American Historical Review* 112, no. 4 (Oct., 2007): 1070-1071.
- Collingwood, Robin George. *Tarih Tasarımı*, çeviren. Kurtuluş Dinçer. 4. Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.
- Darnton, Robert. *Büyük Kedi Katliamı*, çeviren. Mustafa Yılmaz. 2. Baskı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Echevarria II, Antulio J. “Heroic History and Vicarious War: Nineteenth-Century German Military History Writing”, *The Historian* 59, no. 3 (Spring 1997): 573-589.
- Elban, Mehmet. “Tarih Düşüncesinde ve Eğitiminde Kahramanlar/Büyük Adamların Rolü”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11, no. 22 (2018).
- Ergüder, Orhan. *Harp Tarihi*, Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1959.
- Falay, Hikmet. “Yabancı Ülkelerde Resmi Askeri Tarih Çalışmaları”, *Askeri Tarih Bülteni* 12, no. 22, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları: 1987.
- Flavius Vegetius Renuat. *Roma Savaş Sanatı*, çeviren. Samet Özgüler. 3. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- İdris-i Bitlisî. Selim Şah-Name, çeviren. Hicabi Kırılancı. Ankara: Hece Yayınları, 2016.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi I-II*. İstanbul: IRCICA, 2004.

- Kabramanlık Menkıbeleri*. İstanbul: Kara Kuvvetleri Yayınları, 1954.
- Karaman, Mehmet Ali. II. *Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017.
- Karaosmanoğlu, Ali L. “Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı”, Prof. Dr. *Abmet Şükri Esmer’e Armağan*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Katip Çelebi. *Düsturu’l-Amel li Islabi’l-Halel*, hazırlayan. Ensar Köse. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016.
- Katip Çelebi. *Tuhfetü’l-Kibar fi-Esfari’l-Bihar*, hazırlayan. İdris Bostan. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018.
- Keegan, John. *Savaş Sanatı Tarihi*, çeviren. Fusun Doruker. İstanbul: Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, 1995.
- Kendirci, Hasan ve Kendirci, İbrahim Halil. “Askeri ve Siyasi Tarih Araştırmaları İçin Önemli Bir Belge Merkezi: ATASE Arşivi Kuruluşu, Yayınları”, *Turkish Studies* 10, no. 1 (Winter 2015).
- Koroğlu, Erol. *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Momigliano, Arnaldo. *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, çeviren. Güneş Ayas. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Munslow, Alun. *Tarihin Yapısökümü*, çeviren. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Neilberg, Michael S. *Dünya Tarihinde Savaş*, çeviren. Mehmet Tanju Akad. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Nye, Joseph S. Jr. ve Welch, David A. *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çeviren. Renan Akman. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Liddell Hart, Basil H. *Strateji-Dolaylı Tutum*, çeviren. Cemal Enginsoy. 2. Baskı. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002.
- Öz, Mehmet. *Kanun-ı Kadimin Peşinde*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Özcan, Ahmet. “Kütü’l-Amâre Zaferini Tarihe Yazmak: Kütü’l-Amâre Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler Üzerine Bir Deneme”, *Kütü’l-Amâre 1916*, hazırlayanlar. Mehmet Yaşar Ertaş ve Hacer Kılıçaslan. İstanbul: Kronik Kitap, 2017, 161-172.
- Özcan, Ahmet. *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Özünel Ölçer, Evrim. “Kırkyama Kahramanlar: Tarihi Çizgi Romanlarda Gelenek İcadı ve İmhası”, *Milli Folklor* 24, no. 95 2012: 171-183.
- Parker, Geoffrey. *Askeri Devrim-Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çeviren. Tuncay Zorlu. 2. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Pehlivanlı, Hamit. “Son Dönem Tarih Araştırmalarında Askeri Gazete ve Süreli Yayınların Yeri”, *ATAM* 21, no. 61 (Mart 2005): 243-258.
- Pekşen, Hasan Deniz ve Güneşlioğlu, Murat. “Tukidides”. İçinde *Savaş Kuramları*, ed. Erhan Büyükkakıncı, 35-53. Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Raglan, Lord, “Geleneksel Kahraman”, çeviren. Metin Ekici, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, hazırlayanlar. Metin Ekici, M.Öcal Oğuz, Nebi Özdemir ve Gülin Ögüt Eker, 277-303. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.
- Sarıgöllü, Ayşe. *Roma Edebiyatında Tarih*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.

- Savaş Menkıbeleri Dergisi, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yığıtlıklar Serisi, No:2.* Ankara: Gnkur. Basımevi, 1973.
- Southgate, Beverley. *Tarih: Ne ve Neden*, çeviren. Çağdaş Dizdar. Ankara: Phonix Yayınevi, 2012.
- Sona, Fatih. *Osmanlı Şairlerinin Dilinde Fetihler-Zaferler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019.
- Sun Tzu. *Savaş Sanatı*, çeviren. Pulat Utkan ve Giray Fidan. 16. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Szerb, Antal. *Dünya Yazın Tarihi*, çeviren. Vural Yıldırım. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2008.
- Şükri-i Bitlisi. *Selim-name*, hazırlayan. Mustafa Argunşah. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Tağmaç, Memduh. *Harp Tarihi Notları*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1953.
- Tarımcıoğlu, Cemal Can. *Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014.
- Tarih-i Harb*. İstanbul: Matbaa-i Harbiye-i Şahane, 1293.
- Thukydides. *Peloponnesos Savaşları*, çeviren. Furkan Akderin. İstanbul: Belge Yayınları, 2019.
- Tonguç, Sencer. *Epikten Romansa*. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Turan, Şerafettin. "Askeri Tarih'in 'Tarih' İçindeki Yeri". İçinde *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, 11-25. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Uğur, Ahmet. "Selimname", *TDVİA*, Cilt 36, 2009: 440-441.
- Ünalp, Levent. "Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askeri Tarih-Harp Tarihi Konularına İlişkin Bir Değerlendirme", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40 (Kış 2018): 64-80.
- V. Diakov ve S. Kovalev. *İlkçağ Tarihi I- (Orta Doğu, Uzak Doğu, Eski Yunan)*, çeviren. Özdemir İnce. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Yıldız, Gültekin. "Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefi Bir Askeri Tarihe Doğru: Türkiye'de Askeri Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine". İçinde *Birinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, ed. Cevat Akşin ve Gültekin Yıldız, 5-6. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Yördem, Esra. *Kadıçâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. *Beyan-ı Menazih-i Sefer-i İrakeyn*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. *Matrakçı Nasuh*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.